MINTAQAVIY IQTISODIYOTDA KICHIK BIZNES RIVOJLANISHINING IQTISODIY SAMARADORLIGI

Abdushukurova Madinabonu Maxamatali qizi
E-mail: abdushukurovamadina03@gmail.com
https://doi.org/10.5281/zenodo.23133156

Annotatsiya. Mazkur maqolada mintaqaviy iqtisodiyotda kichik biznesni rivojlantirishning iqtisodiy samaradorligi, uning hududiy iqtisodiy o‘sish, yangi ish o‘rinlarini yaratish, aholi daromadlarini oshirish va mahalliy byudjet daromadlarini shakllantirishdagi o‘rni tadqiq etilgan. Kichik biznes subyektlarining hududiy iqtisodiyotdagi faolligi ishlab chiqarish hajmini kengaytirish, xizmatlar ko‘lamini oshirish, raqobat muhitini kuchaytirish va mavjud resurslardan samarali foydalanishga xizmat qilishi asoslangan. Tadqiqotda tizimli, statistik, qiyosiy va iqtisodiy tahlil usullaridan foydalanilgan. Kichik biznes samaradorligini baholashda mehnat unumdorligi, rentabellik, ishlab chiqarish hajmi, bandlik, investitsiya faolligi va qo‘shilgan qiymat kabi ko‘rsatkichlarning ahamiyati tahlil qilingan. Tadqiqot natijalari hududlarda kichik biznesni qo‘llab-quvvatlashning moliyaviy, institutsional va infratuzilmaviy mexanizmlarini takomillashtirish iqtisodiy samaradorlikni oshirishning muhim sharti ekanligini ko‘rsatadi.
Kalit so‘zlar: mintaqaviy iqtisodiyot, kichik biznes, tadbirkorlik, iqtisodiy samaradorlik, hududiy rivojlanish, bandlik, investitsiya, raqobat, aholi daromadlari, tadbirkorlik muhiti.

Abstract. This article examines the economic efficiency of small business development within the regional economy, as well as its role in regional economic growth, job creation, increasing household incomes, and generating local budget revenues. It establishes that the activity of small business entities in the regional economy contributes to expanding production volumes, increasing the scope of services, strengthening the competitive environment, and ensuring the efficient use of available resources. The study employs systemic, statistical, comparative, and economic analysis methods. In assessing small business efficiency, the study analyzes the significance of indicators such as labor productivity, profitability, production volume, employment, investment activity, and value added. The research findings indicate that improving the financial, institutional, and infrastructural mechanisms for supporting small businesses in the regions is a crucial prerequisite for enhancing economic efficiency.
Keywords: regional economy, small business, entrepreneurship, economic efficiency, regional development, employment, investment, competition, household income, entrepreneurial environment.

Аннотация. В статье рассматривается экономическая эффективность развития малого бизнеса в рамках региональной экономики, а также его роль в обеспечении регионального экономического роста, создании рабочих мест, повышении доходов населения и формировании доходов местных бюджетов. Установлено, что деятельность субъектов малого бизнеса способствует расширению объемов производства и сферы

услуг, укреплению конкурентной среды и эффективному использованию имеющихся ресурсов. В исследовании применяются методы системного, статистического, сравнительного и экономического анализа. При оценке эффективности малого бизнеса анализируется значимость таких показателей, как производительность труда, рентабельность, объем производства, занятость, инвестиционная активность и добавленная стоимость. Результаты исследования свидетельствуют о том, что совершенствование финансовых, институциональных и инфраструктурных механизмов поддержки малого бизнеса в регионах является важнейшим условием повышения экономической эффективности.

Ключевые слова: региональная экономика, малый бизнес, предпринимательство, экономическая эффективность, региональное развитие, занятость, инвестиции, конкуренция, доходы населения, предпринимательская среда.

Kirish. Bugungi kunda hududlar iqtisodiy salohiyatidan samarali foydalanish, yangi ish o‘rinlarini yaratish, aholi daromadlarini oshirish va iqtisodiy faollikni kuchaytirish davlat iqtisodiy siyosatining muhim yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Ushbu jarayonda kichik biznes va xususiy tadbirkorlik alohida o‘rin egallaydi. Chunki kichik biznes subyektlari bozor talablariga tez moslashishi, nisbatan kam miqdordagi kapital bilan faoliyatni tashkil etishi, mahalliy resurslardan foydalanishi va yangi ish o‘rinlarini yaratishi bilan ajralib turadi.

Mintaqaviy iqtisodiyotning rivojlanishi hududning mavjud tabiiy, mehnat, moliyaviy, ishlab chiqarish va infratuzilmaviy resurslaridan foydalanish samaradorligiga bevosita bog‘liq. Hududlarda kichik biznesning rivojlanishi esa ushbu resurslarning iqtisodiy faoliyatga jalb etilishini tezlashtiradi. Ayniqsa, qishloq joylarda kichik tadbirkorlikning rivojlanishi aholi bandligini ta’minlash, xizmat ko‘rsatish tarmoqlarini kengaytirish va mahalliy ishlab chiqarish zanjirlarini shakllantirish imkonini beradi.

Kichik biznesning mintaqaviy iqtisodiyotdagi ahamiyati faqat uning yalpi ishlab chiqarishdagi ulushi bilan belgilanmaydi. Uning iqtisodiy samaradorligini baholashda yangi ish o‘rinlari, mehnat unumdorligi, investitsiya faolligi, soliq tushumlari, eksport salohiyati, innovatsion faoliyat va mahalliy kooperatsiya kabi ko‘rsatkichlarni ham hisobga olish lozim. Shu nuqtayi nazardan, kichik biznes rivojlanishining iqtisodiy samaradorligini kompleks baholash hududiy iqtisodiy siyosatni takomillashtirish uchun muhim ilmiy-amaliy ahamiyatga ega.

Adabiyotlar tahlili. Kichik biznes va tadbirkorlikning iqtisodiy rivojlanishdagi o‘rni ko‘plab iqtisodchi olimlarning ilmiy tadqiqotlarida o‘rganilgan. Xususan, A. Smit, J. Shumpeter, A. Marshall kabi klassik va neoklassik iqtisodiy maktab vakillarining qarashlarida tadbirkorlik, raqobat, mehnat taqsimoti va innovatsiyalarning iqtisodiy o‘sishdagi roli asoslangan.

J. Shumpeter tadbirkorni innovatsion jarayonlarning asosiy subyekti sifatida ko‘rib, yangi mahsulot, yangi ishlab chiqarish usuli, yangi bozor yoki yangi resurslardan foydalanish iqtisodiy rivojlanishning muhim omili ekanligini ta’kidlagan. Ushbu yondashuv kichik biznesning zamonaviy iqtisodiyotdagi innovatsion rolini tushuntirish uchun muhim nazariy asos bo‘lib xizmat qiladi.

P. Druker tadbirkorlikni o‘zgarishlardan imkoniyat sifatida foydalanish jarayoni sifatida baholagan. Mazkur yondashuv kichik biznesning bozor talabidagi o‘zgarishlarga tez moslashish xususiyatini tushuntirishga yordam beradi.

Hududiy iqtisodiyot nuqtayi nazaridan kichik biznesning rivojlanishi mahalliy resurslar, infratuzilma, mehnat bozori, moliyaviy imkoniyatlar va iste’mol bozorining holati bilan chambarchas bog‘liq.

O‘zbekistonlik iqtisodchi olimlarning tadqiqotlarida ham kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni rivojlantirish, tadbirkorlik muhitini yaxshilash, moliyalashtirish mexanizmlarini takomillashtirish va hududiy iqtisodiy rivojlanishni jadallashtirish masalalariga katta e’tibor qaratilgan.

Adabiyotlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, kichik biznes samaradorligini faqat ishlab chiqarish yoki foyda ko‘rsatkichlari orqali baholash yetarli emas. Zamonaviy sharoitda uning hududiy bandlikka, aholi daromadlariga, investitsiya faolligiga, innovatsion jarayonlarga va mahalliy iqtisodiy aloqalarga ta’sirini ham hisobga olish zarur.

Tadqiqot metodologiyasi. Tadqiqotda kichik biznesning mintaqaviy iqtisodiyotdagi rolini o‘rganish uchun tizimli va kompleks yondashuvdan foydalanildi.

Tadqiqot metodologiyasini quyidagi usullar tashkil etdi:

Tizimli tahlil usuli – kichik biznes va hududiy iqtisodiyot o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liqlikni aniqlash imkonini berdi.

Qiyosiy tahlil usuli – hududlar va iqtisodiy faoliyat yo‘nalishlari bo‘yicha kichik biznes samaradorligi ko‘rsatkichlarini taqqoslash uchun qo‘llanildi.

Statistik tahlil usuli – kichik biznesning ishlab chiqarish, bandlik, investitsiya va boshqa iqtisodiy ko‘rsatkichlarini o‘rganish uchun asos bo‘ldi.

Iqtisodiy tahlil usuli – kichik biznes subyektlarining resurslardan foydalanish va iqtisodiy natijalarini baholashga xizmat qildi.

Umumlashtirish va guruhlash usullari – kichik biznes samaradorligiga ta’sir etuvchi omillarni tizimlashtirish imkonini berdi.

Kichik biznesning mintaqaviy iqtisodiyotdagi o‘rni. Kichik biznes hududiy iqtisodiy tizimning muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. Uning asosiy afzalliklaridan biri mahalliy iqtisodiy sharoitlarga tez moslasha olishidir. Yirik korxonalar ko‘pincha katta hajmdagi investitsiyalar va murakkab boshqaruv tizimini talab qilsa, kichik biznes subyektlari bozor talabining o‘zgarishiga nisbatan tezroq javob qaytarishi mumkin.

Hududlarda kichik biznesning rivojlanishi quyidagi iqtisodiy natijalarni shakllantiradi:

1. yangi ish o‘rinlari yaratiladi;
2. aholi daromadlari oshadi;
3. mahalliy ishlab chiqarish kengayadi;
4. xizmatlar bozori rivojlanadi;
5. raqobat muhiti kuchayadi;
6. investitsiya faolligi oshadi;
7. mahalliy resurslardan foydalanish samaradorligi ortadi;
8. mahalliy byudjet daromadlari kengayadi.

Shu sababli kichik biznesni hududiy iqtisodiy siyosatning yordamchi yo‘nalishi sifatida emas, balki iqtisodiy o‘sishning muhim institutsional mexanizmlaridan biri sifatida ko‘rib chiqish maqsadga muvofiq.

Kichik biznes samaradorligini baholash ko‘rsatkichlari. Kichik biznesning iqtisodiy samaradorligini kompleks baholash uchun ko‘rsatkichlarni bir necha guruhga ajratish mumkin.

1-jadval. Kichik biznes iqtisodiy samaradorligini baholash ko‘rsatkichlari

Ko‘rsatkichlar guruhi	Asosiy ko‘rsatkichlar	Iqtisodiy mazmuni
Ishlab chiqarish	Mahsulot va xizmatlar hajmi	Hududiy iqtisodiy faollik
Moliyaviy	Foyda, rentabellik	Biznesning moliyaviy samaradorligi
Mehnat	Bandlik, mehnat unumdorligi	Ish o‘rinlari va mehnat resurslaridan foydalanish
Investitsion	Investitsiya hajmi	Kapital shakllanishi
Innovatsion	Yangi texnologiyalar, yangi mahsulotlar	Raqobatbardoshlik
Fiskal	Soliq va boshqa to‘lovlar	Mahalliy byudjetga hissa
Ijtimoiy	Aholi daromadlari, bandlik	Ijtimoiy-iqtisodiy ta’sir

Mazkur ko‘rsatkichlardan kompleks foydalanish hududdagi kichik biznesning haqiqiy iqtisodiy samaradorligini aniqlash imkonini beradi.

Kichik biznesning mintaqaviy iqtisodiyotdagi eng muhim funksiyalaridan biri aholi bandligini ta’minlashdir. Ayniqsa, mehnat resurslari ko‘p bo‘lgan hududlarda kichik korxonalar va yakka tartibdagi tadbirkorlik faoliyatining rivojlanishi mehnat bozoridagi bosimni kamaytirishga yordam beradi. Kichik biznesning bandlikka ta’siri ikki yo‘nalishda namoyon bo‘ladi. Birinchidan, tadbirkorlik subyektlarining o‘zi bevosita ish o‘rinlarini yaratadi. Ikkinchidan, kichik korxonalar atrofida shakllanadigan kooperatsiya, xizmat ko‘rsatish va ta’minot zanjirlari bilvosita bandlikni oshiradi.

Masalan, mahalliy oziq-ovqat ishlab chiqaruvchi kichik korxonaning rivojlanishi nafaqat korxona xodimlariga, balki xomashyo yetkazib beruvchilar, transport xizmatlari, savdo va boshqa xizmat ko‘rsatuvchi subyektlarga ham qo‘shimcha iqtisodiy imkoniyatlar yaratadi.

Kichik biznes va investitsiya faolligi. Hududiy iqtisodiy rivojlanishning muhim omillaridan biri investitsiya faolligidir. Kichik biznesning rivojlanishi yangi ishlab chiqarish quvvatlarini tashkil etish, mavjud korxonalarni modernizatsiya qilish va yangi texnologiyalarni joriy etishga ehtiyoj yaratadi.

Tadqiqot natijalariga ko‘ra, mintaqalarda kichik biznes samaradorligiga ta’sir etuvchi omillarni ichki va tashqi omillarga ajratish mumkin.

2-jadval. Kichik biznes rivojlanishiga ta’sir etuvchi asosiy omillar

Omil	Ta’sir yo‘nalishi
Moliyaviy resurslardan foydalanish	Biznesni tashkil etish va kengaytirish imkoniyati
Soliq muhiti	Korxonaning moliyaviy yuklamasi
Infratuzilma	Ishlab chiqarish va xizmat ko‘rsatish imkoniyatlari

Omil	Ta’sir yo‘nalishi
Bozor talabi	Mahsulot va xizmatlarni realizatsiya qilish
Malakali kadrlar	Mehnat unumdorligi
Raqobat muhiti	Innovatsiya va xizmat sifatini oshirish
Raqamlashtirish	Boshqaruv va savdo samaradorligi
Investitsiya muhiti	Kapital jalb qilish imkoniyati
Kredit resurslari	Ishlab chiqarishni kengaytirish
Konsalting va axborot xizmatlari	Biznes qarorlarining sifati

Ushbu omillar bir-biri bilan chambarchas bog‘liq. Masalan, moliyaviy resurslardan foydalanish imkoniyati yaxshi bo‘lsa-da, infratuzilma yetarli bo‘lmasa, tadbirkorlik faoliyatining kutilgan samarasi ta’minlanmasligi mumkin. Kichik biznesning iqtisodiy samaradorligini oshirish uchun hududiy xususiyatlardan kelib chiqib differensial yondashuvni qo‘llash maqsadga muvofiq.

Birinchi yo‘nalish — moliyaviy qo‘llab-quvvatlash mexanizmlarini takomillashtirish. Kichik biznes subyektlari uchun kredit, kafillik, mikromoliyalashtirish va boshqa moliyaviy instrumentlardan foydalanish imkoniyatlarini kengaytirish investitsiya faolligini oshiradi.

Ikkinchi yo‘nalish — tadbirkorlik infratuzilmasini rivojlantirish. Sanoat zonalari, xizmat ko‘rsatish markazlari, logistika va savdo infratuzilmasining rivojlanishi kichik biznesning tranzaksion xarajatlarini kamaytiradi.

Uchinchi yo‘nalish — raqamli texnologiyalarni keng joriy etish. Elektron savdo, raqamli marketing, elektron to‘lovlar va avtomatlashtirilgan boshqaruv tizimlaridan foydalanish kichik korxonalar faoliyatining samaradorligini oshirishi mumkin.

To‘rtinchi yo‘nalish — kadrlar salohiyatini oshirish. Tadbirkorlarning moliyaviy savodxonligi, marketing, menejment, raqamli texnologiyalar va biznes-rejalashtirish bo‘yicha bilimlarini rivojlantirish zarur.

Beshinchi yo‘nalish — mahalliy kooperatsiyani rivojlantirish. Kichik biznes subyektlarini yirik korxonalar, fermer xo‘jaliklari, xizmat ko‘rsatish korxonalari va logistika tashkilotlari bilan bog‘lash hududiy qiymat zanjirlarini shakllantirishga xizmat qiladi.

Oltinchi yo‘nalish — innovatsion tadbirkorlikni qo‘llab-quvvatlash. Mahalliy ehtiyojlardan kelib chiqib yangi mahsulot va xizmatlarni yaratadigan kichik korxonalarni qo‘llab-quvvatlash hududlarning raqobatbardoshligini oshirishga yordam beradi.

Xulosa. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, kichik biznes mintaqaviy iqtisodiyotning barqaror rivojlanishini ta’minlovchi muhim iqtisodiy institutlardan biridir. Uning rivojlanishi hududlarda yangi ish o‘rinlarini yaratish, aholi daromadlarini oshirish, investitsiya faolligini kuchaytirish, raqobat muhitini rivojlantirish va mahalliy resurslardan samarali foydalanishga xizmat qiladi.

Kichik biznesning iqtisodiy samaradorligini baholashda faqat foyda va rentabellik ko‘rsatkichlari bilan cheklanib qolmasdan, bandlik, mehnat unumdorligi, investitsiya, innovatsiya, eksport, soliq tushumlari va mahalliy iqtisodiy kooperatsiya kabi ko‘rsatkichlarni ham hisobga olish lozim. Umuman olganda, kichik biznesni rivojlantirish siyosati hududning tabiiy, mehnat, ishlab chiqarish va bozor salohiyatiga moslashtirilgan holda amalga oshirilsa,

uning iqtisodiy samaradorligi va mintaqaviy iqtisodiy o‘sishga qo‘shadigan hissasi yanada ortadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Oltaev, Sh. (2024). Statistical analysis of regional development of small business and private entrepreneurship in Samarkand region in recent years. Journal of Management and Economics, 25–30. https://doi.org/10.71337/inlibrary.uz.jme.34041.
2. Salimov, B. T., Salimov, B. B., & Salimov, Sh. B. (2026). Opportunities for regional development of innovative activities in small businesses. The Innovation Economy, 2(1).
3. Akhmedova, N. Sh., & Risbekova, D. J. (2026). Regional aspects and state regulation mechanisms in the development of small business and private entrepreneurship in Uzbekistan. Agrobusiness, Science and Technology, 4(7).
4. Popova, N. A., & Rustamova, M. M. (2024). Development of small business in the regions of Uzbekistan: Features and trends. International Journal of Management and Economics Fundamental, 4(7), 28–33. https://doi.org/10.37547/ijmef/Volume04Issue07-04.
5. Ajamilova, N. A. (2025). Small business as a factor of regional economic efficiency. International Journal of Southern Economic Light, 13(3).
6. Bustonova, N. A. (2026). Prospects for the development of small business in densely populated areas. Academia Open, 11(1). https://doi.org/10.21070/acopen.11.2026.14817.
7. Otakulova, Z. N. (2026). The role of small business and entrepreneurship in regional economic development. American Journal of Interdisciplinary Research and Development.
8. Glaeser, E. L., & Kerr, W. R. (2009). Local industrial conditions and entrepreneurship: How much of the spatial distribution can we explain? Journal of Economics & Management Strategy, 18(3), 623–663.
9. Fritsch, M., & Mueller, P. (2004). Effects of new business formation on regional development over time. Regional Studies, 38(8), 961–975. https://doi.org/10.1080/0034340042000280965.
10. Aparicio, S., Urbano, D., & Audretsch, D. (2016). Institutional factors, opportunity entrepreneurship and economic growth: Panel data evidence. Technological Forecasting and Social Change, 102, 45–61.